

Prievarta ir pasaulio sampratos kaita

Gediminas Beresnevičius

Mokslinė, meninė, išradybinė ar kitokia kūryba nesuderinama su prievarta. Žinoma, galima uždaryti dramaturgą ir neišleisti jo, kol nesukurs pjesės, ar mirties bausme pagrasinti išradėjui, jei per kelias dienas neras problemos sprendimo. Žmonijos istorijoje buvo daug panašių atvejų. Bet tokia prievarta motyvuoja tik kūrėją, turintį pakankamai „parako“, – t. y. tokiai prievartai gali atsispirti neeilinė asmenybė, nepalūžtanti nuo didelio streso ir netgi sugebanti įtempti savo kūrybines jėgas.

Nemažai kūrėjų teigia, kad juos stimuliuoja būtent psichologinė įtampa: kai artėja kūrinio atidavimo terminas (*deadline*), kai gauna skubų ir didelį užsakymą, kai užverda intensyvi konkurencinė kova.

Tačiau kai kalbame apie kūrybiškumo ugdymą mokykloje, vargu ar galime taikyti minėtąjį prievartinio spaudimo modelį nepasiruošusiems tokiam krūviui mokiniams. Mokyklose, kur sustiprintas kokio nors dalyko dėstymas, ar specializuotose dailės, muzikos mokyklose mokiniai jau pakankamai „treniruoti“ ir pasitiki savo kūrybine galia, todėl didelis krūvis, sunkios užduotys, spaudžiantys terminai mokinius tik grūdina. O paprastoje mokykloje prievarta kurti gali sutrikti ir tuos gležnus daigus, kurie vos pradėjo stiebtis aukštyn.

Dabar mokiniams organizuojama nemažai konkursų, varžybų, turnyrų, olimpiadų, kuriose jie gali ne tik pasitikrinti savo žinias, bet ir išmėginti kūrybinius gebėjimus. Kas vyksta, kai mokinius verčiame dalyvauti tokiuose renginiuose? Štai viena mokytoja pasakoja, kad ji visai klasei liepė rašyti kūrinėlį epistolinio rašinio konkursui. Ar toks mokytojos elgesys yra mokinių kūrybingumą skatinanti pedagoginė priemonė, ar prievarta, jį slopinanti? Kategoriško atsakymo į šį klausimą negali būti. Viskas priklauso nuo to, *kaip* pateikiama užduotis ir *kaip* mokiniai tai priima.

Vienas žymus Rusijos matematikas mokė matematikos pagrindų savo mažametį sūnų ir jo draugus. Kartą vaikams uždavė klausimą, kokia figūra daiktų pasaulyje pasitaiko dažniau: kvadratas ar stačiakampis? Vaikai entuziastingai ėmė svarstyti šį klausimą ir po neilgo ginčo nutarė, kad kvadratas pasitaiko dažniau. Mokslininkas nieko neatsakė. Po pusmečio (!) vaikai prasarė: vis dėlto mes buvome neteisūs...

Tikriausiai esate patyrę, jog nepalyginamai maloniau yra, kai *pats* ką nors išsiaiškini, supranti, atrandi, pastebi, negu tada, kai tau kas nors visa tai „atneša ant padėkliuko“. Tad aktyvaus mokymosi (ne mokymo!) metodai gali prisidėti ir prie kūrybiškumo ugdymo, nes kūrybinga asmenybė yra aktyvi, smalsi, viskuo besidominti ir, be abejo, – savarankiška.

B. Watson ir R. Konicek (1990) aprašo kelių dienų eksperimentą su ketvirtos klasės mokiniais, kurie manė, jog megztinis skleidžia šilumą. Mokytoja paklausė dviejų dalykų: kas yra šiluma ir kas skleidžia šilumą. Ir vaikai ėmė vardyti: Saulė, ugnis, megztinis, kepurė, paltas... Kad įsitikintų savo teiginių teisingumu, vaikai į megztinio vidų įdėjo termometrą ir laikė 15 minučių, bet temperatūra nepakilo. Kai nepavyko pirmasis bandymas, jaunieji mokslininkai nutarė termometrą palaikyti ilgiau. Vėliau – padėti megztinį uždaroje patalpoje. Eksperimentai tęsėsi, mokiniai kūrė vis naujus nesėkmių paaiškinimus ir nepaliovė siekė įrodyti savo prielaidos teisingumą. Mokytojai kilo dilema, ar ji turi paaiškinti vaikams skirtumą tarp sampratų „skleisti šilumą“ ir „laikyti šilumą“, bet ji nesikišo į mokinių tiesos paieškas.

Galiausiai mokiniai sumišo. Paaiškėjo, kad jų galvose susiformavęs teiginys, jog megztinis skleidžia šilumą, pasirodė esąs neteisingas! Pakeisti sampratą trukdo užsispyrimas, kalba (tai, kas kasdieninėje kalboje reiškia viena, mokslinėje kalboje gali turėti kitokią prasmę), suvokimas, vaikų išsivystymo lygis ir pačios koncepcijos sudėtingumas. Tokiems mokiniams vienos teorijos pakeitimas kita yra sunkus procesas. Šioje klasėje mokytoja inicijuoja mokinių mąstymo pokyčius pateikdama mokiniams tinkamus klausimus, leisdama jiems kelti prielaidas, akcentuodama teiginių logiškumą ir duodama laiko tyrimams.

Atsidūrusiems aklavietėje mokiniams mokytoja pasiūlė rinktis: ar pasilikti jiems prie savo, kaip paaiškėjo, neteisingos teorijos, ar pereiti prie naujos, moksliskai pagrįstos. Tai buvo iššūkis vaikų protui! Mokiniai sugalvojo eksperimentų, kurie patvirtintų naują teoriją, ir taip pasuko naujos sampratos link. Neabejoju, kad tokią pamoką tie ketvirtokai prisimins ilgai, nes patyrė nemažai emocijų ir buvo aktyvūs pamokos dalyviai.

Tikriausiai pasakysite, kad nėra laiko taip „žaisti“ su mokiniais, kai programa tokia perkrauta. Bet jei mokytoja vaikams būtų išdėsčiusi vadovėlines teorijas, pateikusi daugybę faktų apie šilumą, o baigdama pamoką atlikusi frontaliąją apklausą, koks būtų tokios pamokos efektyvumas? Žinių brukimas, teorijų „nuleidimas iš viršaus“ – ne kas kita, o savotiška prievarta, nes mokytoja yra

dominuojančioje padėtyje, o mokiniai – pasyvūs informacijos „imtuvai“. Tokia pamokos struktūra ugdo vien pasyvų vartotoją, reikalaujantį privilegijų ir „savo teisių“. Nenuostabu, kad vyresnėse klasėse tokie mokiniai jau seniai yra praradę mokymosi džiaugsmą ir kala tik tuos dalykus, kurių egzaminus ruošiasi laikyti .... Vienai mergaitei entuziazmas eiti į mokyklą akimirksniu išgaravo, kai tėvai pasakė, kad ji **privalo** eiti į mokyklą... Jei mokytojai **privalo** ugdyti mokinių kūrybingumą, mokiniai tikrai netaps kūrybingesni, greičiau – priešingai.

O mokinių mokslinio mąstymo ugdymas (beje, kaip ir kūryba!) turėtų prasidėti nuo klausimų. Ir svarbiausia – mokiniai turi būti įtraukti į mokslinį procesą: stebėjimą, hipotezių kėlimą, eksperimentavimą, samprotavimą, duomenų analizę ir kita. Vietoj didžiulio informacijos kiekio pateikimo kur kas naudingiau mokiniams padėti patiems įsisavinti keletą kertinių koncepcijų ir leisti patirti emocinę įtampą bei išmėginti savo atkaklumą, nes tai juk pagrindiniai mokslinės kūrybos palydovai. Sakysite, kad tokioje pamokoje kils chaosas ir suvaldyti klasę bus labai sunku. Taip, sunku, bet įdomu ir efektyvu! Jei diktatoriškai siekiame tvarkos, disciplinos, paklusnumo, nurodymų vykdymo, kuo tampame? Išugdytas vergas atsidūręs laisvėje netaps kūrėju.

Literatūra

Watson, B., Konicek, R. 1990 Teaching for conceptual change: Confronting children's experience.